

**ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE, NOTATKI,
SPRAWOZDANIA****Jarosław Stulczewski*****LECZNICTWO W SZADKU**

Przez wieki warunki klimatyczno-zdrowotne w regionie sieradzkim były niekorzystne. Występowaniu ognisk malarii, gorączki błotnej oraz chorób reumatycznych sprzyjały podmokłe tereny i rozlewiska w dorzeczu rzek: Warty, Widawki, Neru i Grabi. Dopiero przeprowadzone w XIX w. melioracje wpłynęły na korzystne, także z punktu widzenia zdrowia mieszkańców, uregulowanie stosunków wodnych¹.

Stan sanitarny oraz poziom zdrowotności ludności regionu w XVIII–XIX w. warunkowała również higiena żywienia. Wodę dla zaspokojenia codziennych potrzeb czerpano z rzek, stawów oraz studni (w 1791 r. Sieradz miał tylko jedną studnię publiczną, w Szadku było ich już 18). Korzystanie z wód powierzchniowych sprzyjało szerzeniu się chorób zakaźnych przewodu pokarmowego. Różnego rodzaju choroby, jak choćby gruźlica, schorzenia skóry czy krzywica u dzieci, często miały swoje źródło w sposobie żywienia. W jadłospisie dominowały kasze (głównie tatarczana) oraz chleb, groch i kapusta. Do początku XIX w. niewielkie było spożycie ziemniaków, gdyż jak sądzono, mogły one wywoływać gorączkę. Ograniczona była konsumpcja pokarmów mięsnych (głównie wołowiny). Z przypraw spożywano sól, używano jej jednak niewiele, gdyż była droga i sprzedawano ją wyłącznie w monopolowych magazynach solnych Sieradza i Szadku.

Konsekwencją niskiego poziomu zdrowotności mieszkańców regionu szadkowskiego była potrzeba zabezpieczenia, choćby na minimalnym poziomie, opieki zdrowotnej. Jednak aż do końca XVIII w. w Szadku nie praktykował żaden wykształcony lekarz, a pomoc medyczną niósł miejscowy felczer (felczerzy przyjmowali także w Sieradzu, Łasku, Warcie i Widawie). Funkcje

* Jarosław Stulczewski, członek Grupy Rekonstrukcji Historycznej w Zduńskiej Woli.

¹ S. Chmiel, *Z problemów opieki zdrowotnej w Sieradzkim w XIX i XX wieku*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, Łódź 1977, s. 603.

akuszerki spełniały kobiety z „odpowiednią” praktyką – w 1791 r. w Szadku praktykowały dwie tak przygotowane akuszerki.

W celu podniesienia kwalifikacji służby zdrowia król Stanisław August Poniatowski – za namową krakowskiego lekarza Rafała Czerwiakowskiego – wydał 11 kwietnia 1784 r. uniwersał, na mocy którego miasta królewskie miały obowiązek wysyłać uczniów na studia lekarskie do Krakowa. Również miasta prywatne i kościelne mogły, ale już dobrowolnie, kształcić lekarzy w Akademii Krakowskiej. Koszt studiów pokrywały kasy miejskie. Z województwa sieradzkiego na studia wyjechało 12 osób, m. in. z Sieradza, Szadku i Szczercowa.

Sieradz wysłał do Krakowa Wawrzyńca Fortusińskiego, który jednak po pewnym czasie uciekł ze szkoły, nie zdawszy egzaminów końcowych. Również Szadek nie miał szczęścia – uczeń lekarski, kształcący się na koszt tego miasta, przerwał studia po 3 latach². Pierwsza wzmianka o działalności wykształconego lekarza w sieradzkim pochodzi dopiero z 1818 r. Dotyczy ona Abrahama Felixa z Szadku, który podpisywał się jako doktor medycyny. Szadek, będący wówczas siedzibą powiatu, w pewnych okresach XIX w. posiadał własnych lekarzy i chirurgów (także powiatowych) – w latach 1818–1835 praktykował w mieście wspomniany Abraham Felix, a w 1839 r. Jan Gronau³. W latach 1828–1838 chirurgiem powiatu szadkowskiego był Franciszek Deybel, natomiast dr Józef Ponantka Kiedroński (poprzednio lekarz miejski w Łasku) pełnił funkcję lekarza powiatowego w latach 1830–1836 (po 1836 r. objął funkcję lekarza powiatu warkiego). Od 1843 r. lekarzem powiatowym w Szadku został dr Aleksander Zimmermann⁴.

Powiat szadkowski, podobnie jak pozostałe ziemie Polski, nawiedzały liczne epidemie. Niektóre z nich miały szczególnie dotkliwy charakter, wyniszczając ludność i hamując rozwój gospodarczy. W okresie XVI–XVIII w. największe spustoszenie powodowały nawracające epidemie dżumy, określane mianem „czarnej zarazy”. W XIX w. najwięcej ofiar przynosiły epidemie cholery. Dla mieszkańców Szadku szczególnie dotkliwa była epidemia cholery, która wybuchła w 1831 r. – brak było lekarstw, a miasto nie miało funduszy na utrzymanie lazaretu⁵.

W 1838 r. w gazecie „Przyjaciół Ludu” (Leszno) nr 48 pisano: *kościelny zwrócił mą uwagę na dziwne wklęsnięcie ziemi, niedaleko od kościoła, tworząc niejako kościół wśród pagórków: opowiadał mi, że dawnymi czasy było powietrze [zaraza] w Szadku; nie było czasu chować, wrzucano trupy w jezioro;*

² Tamże, s. 616.

³ *Lista lekarzy i aptekarzy w Królestwie Polskim oraz chirurgów, felczerów i akuszerki na rok 1839*, s. 5.

⁴ S. Chmiel, *Z problemów...*, s. 618.

⁵ T. Marszał, *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995, s. 33.

wtem dnia jednego znikło ono, wsiątko; nie znaleziono szczątków trupów, pomór do tej chwili ustał, a w miejscu jeziora powstała bujna piękna łąka, ziemia niejako się wzniosła i zrównała podstawę.

Nawrót epidemii cholery miał miejsce w 1852 r., i wówczas to powstał dla osób zmarłych na tę chorobę, poza miastem, nowy cmentarz, do dziś jeszcze nazywany „cholerycznym” (obecnie cmentarz św. Wawrzyńca). Kolejne wybuchy epidemii cholery w regionie (które na szczęście ominęły Szadek i jego najbliższą okolicę) przypadają na lata 1856, 1866 oraz 1873.

Poprawę opieki zdrowotnej w Szadku przyniosły pierwsze lata XX w.⁶ – 2 sierpnia 1904 r. dr Ignacy Lipiński, który 2 lata wcześniej przybył do miasta, otworzył w odnajętym budynku na rogu ulic Nowe Miasto i Łaska sześciolóżkowy prywatny szpital, zwany ludowym, przeznaczony głównie do leczenia niezamożnych mieszkańców czworaków dworskich. Ośrodek ten powstał, pomimo braku środków i zaangażowania ze strony mieszkańców miasta, dzięki wsparciu zaledwie paru okolicznych obywateli. W tym czasie nawet licząca 30 tys. mieszkańców Zduńska Wola, nie posiadała szpitala, a chorych odsyłano do Sieradza⁷. Do założenia szpitala w Szadku przyczyniły się panie: Wernerowa z Puczniewa, Jarocińska z Zadzimia, Czarnowska z Prusinowic, rejentowa Mogielnicka z Przatowa, Siemiątkowska z Wojsławic oraz Kurnatowscy z Woli Krokockiej i Kremky z Piorunowa. Z powodu braku funduszy na wzniesienie budynku szpitalnego i placu pod jego budowę, porzeczano na wynajęciu pomieszczeń w murowanym parterowym domu, otoczonym drzewami owocowymi. Pomieszczenia te to przedsionek, z którego na prawo wchodziło się do dużego pokoju o trzech oknach, przeznaczonego dla czterech chorych i dalej do drugiego mniejszego, dla dwóch chorych. Na lewo prowadziły drzwi do pokoju dla dozorczy. Nadzór i wyżywienie zapewniał właścicielu domu. Szpital wyposażony był w żelazne łóżka, obok których stały starannie wykonane stoliki⁸.

W początkach XX w. w mieście funkcjonowała również druga podobna instytucja – przytułek dla starców i kalek przy ul. Szpitalnej, którego historia sięgała jeszcze czasów średniowiecza. W 1456 r. Maciej Kukuła *pięć składow ziemi*, a w 1461 r. Piotr Altarysta *dwie łąki* zapisali na rzecz ubogich, znajdujących się w szpitalu dla starców – ten ośrodek, istniejący przy kościele św. Ducha⁹, spłonął w 1629 r. i przez 100 lat Szadek pozbawiony był tej instytucji.

⁶ Już w końcu XIX w. można zauważyć wzrost troski o zdrowie mieszkańców, o czym świadczy choćby fakt zorganizowania w 1888 r. w Szadkowicach k. Szadku (z finansów centralnych władz służby zdrowia Królestwa Polskiego) pierwszych w powiecie sieradzkim letnich koloni dla dzieci pochodzących z ubogich rodzin.

⁷ Szpital w Zduńskiej Woli, po wielu latach starań, został zorganizowany w 1915 r.

⁸ Por. „Ogniwo” 1904, nr 34, s. 811.

⁹ Zob. mój artykuł w tym „Biuletynie Szadkowskim”, zatytułowany *Ewangelicy w okolicy Szadku i Zduńskiej Woli w XIX i XX wieku*.

Został odbudowany dopiero w 1729 r. staraniem ks. Mateusza Podgórskiego. Szpital utrzymywał się z dzierżawy pól i łąk do niego przynależnych oraz opłat podatkowych od handlu solą, a także dotacji z kasy miasta i dobrowolnych wpłat. W 1790 r. przebywało w nim 11 osób, a w połowie XIX w. 15 osób. W tym czasie pełnił on nie tyle funkcje szpitalne, co był domem schronienia dla starców (w 1890 r. *przysłup na 10 osób*)¹⁰. Według opisu z 1852 r. zbudowany był z drzewa rżniętego na podmurówce, gontami kryty, o szerokości 17 łokci, długości 25 łokci i wysoki 5 łokci. Składał się z 5 izb¹¹. Opiekę nad przytułkiem sprawowała Rada Opiekuńcza Zakładów Dobroczyńności Powiatu Sieradzkiego.

Na początku XX w. w mieście funkcjonowała jedna apteka, prowadzona przez mgr. Józefa Olszanowskiego¹².

W XX w. wprowadzicie stan sanitarny miasta się poprawił, lecz nadal obawiano się powrotu epidemii. Zdarzały się pojedyncze przypadki zachorowań na dur plamisty i gruźlicę. Przed nowymi epidemiami Szadek miały strzec wówczas drewniane (a obecnie metalowe) krzyże stojące przy ul. Sieradzkiej. Wierzono, iż trzy krzyże, z których środkowy miał dwa ramiona (tzw. karawaka), stanowią skuteczną obronę przed nawrotem „morowego powietrza”.

W 1923 r. Szadek został objęty działaniem utworzonej w Zduńskiej Woli Powiatowej Kasy Chorych. Po śmierci dr. Ignacego Lipińskiego w 1928 r. placówkę w Szadku objął dr Robert Salling (ur. 1898 r.), który w 1927 r.¹³ uzyskał tytuł doktora nauk medycznych i dyplom lekarza medycyny¹⁴. R. Salling przyjechał do Szadku ze Zduńskiej Woli¹⁵ i mieszkał tu do połowy lat trzydziestych XX w. W tym czasie również należał czynnie do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” oraz do zarządu cmentarza ewangelickiego w Szadku. Później powrócił do Zduńskiej Woli, gdzie zamieszkał przy ul. Królewskiej 4, i tam też leczył¹⁶.

Jego miejsce zajął Joachim Kowalski (ur. 22 grudnia 1906 r.), który po uzyskaniu tytułu doktora na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Poznańskiego

¹⁰ A. J. Parczewski, *Monografia Szadku*, Warszawa 1870, s. 75–76.

¹¹ WAPŁOS, Akta szpitala w Szadku 1851–1869, sygn. 223/1.

¹² S. Graeve, *Przewodnik po Guberni Kaliskiej*, cz. 1, Warszawa, 1912, s. 173.

¹³ *Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa; Annuaire de la Pologne (y Compris la V.L. de Dantzig)*, Warszawa 1930, s. 996.

¹⁴ Przed studiami uzyskał w 1920 r. jako jeden z pierwszych maturę w Gimnazjum im. Kazimierza Wielkiego w Zduńskiej Woli.

¹⁵ Jego ojciec posiadał karczmę na „Frajszycy”, którą w 1924 r. zakupili księża orioniści, rozwijając swoją działalność misyjną na terenie Zduńskiej Woli.

¹⁶ W czasie II wojny światowej jako lekarz pełnił nadzór nad Ubezpieczalnią Społeczną w Zduńskiej Woli. Podpisał volkslistę, był czynnym hitlerowcem. Po wojnie schronił się w RFN. Zmarł w 1965 r. Zob. A. Tomaszewicz, *Uczniowie bronią Polski w roku 1920 – pamiętnik Janusza Latosińskiego*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1988, nr 4, s. 16.

27 lutego 1934 r. objął posadę w Szadku. Oprócz lekarzy w Rynku pod nr 6 pacjentów przyjmował felczer miejski Jan Kowalski (ur. 1889 r.)¹⁷.

Po I wojnie światowej w Szadku działała apteka należąca do mgr. Stefana Koczorowskiego¹⁸, którą 11 czerwca 1923 r. – wraz z całym wyposażeniem, aparaturą, wytwórnią wody sodowej oraz zapasami leków i środków opatrunkowych¹⁹ – za sumę 95 mln marek polskich zakupił mgr Stefan Laube²⁰.

W latach późniejszych apteka ta przeszła na własność mgr. Zenona Nowaka (ur. 1890)²¹. Właściciele zatrudniali (od 1923 r.) w niej osoby na stanowiskach zarządcy i pomocnika: Stefanię Piltzówną, Franciszkę Chmielewską oraz Marię Lajecką. Stefan Laube przez wiele lat pełnił funkcję wiceprezesa Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Szadku.

W latach dwudziestych–trzydziestych XX w. na terenie miasta działały jako akuszerki: J. Sicińska i B. Werecka, a od 1930 r. Pawlikowska, B. Krygier i wspomniana wcześniej B. Werecka²².

W 1932 r., w okresie od października do grudnia, w mieście nasiliły się zachorowania na dur brzuszny. Zarząd miejski Szadku starał się pomagać ludziom biednym i chorym, m. in. przydzielając drewno na opał, pokrywając z kasy miejskiej koszty leczenia niektórych osób, pozostających w trudnej sytuacji materialnej. Władze miasta sfinansowały wymianę okien w budynku przytułku dla ubogich. Inne formy pomocy ze strony miasta obejmowały dary dla ubogich na święta Bożego Narodzenia, przyznawanie zasiłków na

¹⁷ *Urzędowy spis: lekarzy, lekarzy-dentystów, farmaceutów, felczerów, pielęgniarek, położnych, uprawnionych i samodzielnych techników dentystycznych oraz wykazy: aptek, szpitali, ubezpieczalni społecznych, ośrodków zdrowia, przychodni samodzielnych oraz centrali i filii Państwowej Szkoły Higieny*, cz. IV: *Felczerzy*, Warszawa 1939, s. 13.

¹⁸ Stefan Bernard Koczorowski (ur. 20 sierpnia 1886 r. w Sandomierzu) 27 września 1912 r. otrzymał tytuł prowizora na Uniwersytecie Warszawskim. Następnie podjął pracę w guberni kaliskiej. Aktem notarialnym z 4 października 1919 r. nabył aptekę w Szadku od Stanisława Skarzyńskiego, za sumę 125 tys. marek polskich. Po sprzedaży apteki w Szadku, 24 maja 1923 r. zakupił od sukcesorów Idzikowskiego aptekę w Sieradzu przy Rynku 9/10. Po II wojnie światowej, do czasu przejścia na emeryturę, prowadził aptekę w Złotym Stoku, gdzie zmarł 2 września 1961 r. Pochowany w Złotym Stoku, później staraniem syna Jerzego (ur. w 1923 r. w Szadku) ekshumowany i pochowany w Sieradzu.

¹⁹ WAPŁOS, notariusz Władysław Tymieniecki w Sieradzu, sygn. 44/82.

²⁰ Stefan Laube urodził się w 1891 r. w Sieradzu. Tytuł magistra farmacji uzyskał 21 lipca 1921 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1918 r. zgłosił się jako ochotnik do wojska i jako komendant kompani sanitarnej 27 pułku piechoty uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Gdy sprzedał aptekę w Szadku, przeniósł się do Warszawy, gdzie w czasie okupacji czynnie brał udział w powstaniu warszawskim. Zmarł w 1966 r. Został pochowany na cmentarzu ewangelickim w Warszawie.

²¹ W 1931 r. występuje jako współwłaściciel apteki w Warszawie. *Urzędowy spis lekarzy...*, 1931, s. 49. Tytuł magistra farmacji otrzymał 19 czerwca 1933 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zob. *Wykaz personelu fachowego*, Szadek 1923, s. 4.

²² *Księga adresowa Polski...*, 1926/1927, s. 408; 1929, s. 993; 1930, s. 996.

utrzymanie chorych osób w rodzinie czy książki. Często umarzano lub zmniejszano należne odsetki od nieuregulowanych opłat na rzecz miasta.

W 1939 r. w mieście była jedna apteka (Zenona Nowaka przy ul. Warszawskiej 7), przyjmował jeden lekarz (Joachim Kowalski), felczer miejski, lekarz weterynarii (Stanisław Ludwisiak)²³ oraz dwie położne-akuszerki (Blandyna Kriegowa – ur. 1891 r., zamieszkała Rynek 23 i Feliksa Kilanowicz – ur. 1895 r., zamieszkała ul. 3-go Maja 17)²⁴.

Fot. 1. Ośrodek Zdrowia w Szadku (Rynek 3) – początek lat pięćdziesiątych XX w. W oknach portrety prezydenta B. Bieruta i marszałka K. Rokossowskiego. Stoją od lewej: Antoni Kolad (ogrodnik), Feliks Stefański (murarz), Jan Mizerski (fryzjer)
Źródło: ze zbiorów Ryszarda Stefańskiego

²³ Stanisław Ludwisiak (ur. 25 kwietnia 1906 r. w Pabianicach), podporucznik, w okresie międzywojennym lekarz weterynarii w Szadku. Zmobilizowany w sierpniu 1939 r., jako referent szefa weterynarii 35 Dywizji Piechoty Rezerwowej, brał udział w obronie Lwowa, gdzie dostał się do niewoli sowieckiej. Więziony w obozie w Starobielsku, wiosną 1940 r. zamordowany w Charkowie.

²⁴ A. Żumański (red.), *Księga adresowa miasta Łodzi i województwa łódzkiego: z informatorami m. stoł. Warszawy, wojew. krakowskiego, wojew. kieleckiego, wojew. lwowskiego, wojew. poznańskiego, wojew. pomorskiego z m. Gdynią i wojew. Śląskiego*, Łódź 1937–1939, Dział Ia, s. 30; *Urzędowy spis...*, cz. VI: *Położne*, 1939, s. 66, 78.

Fot. 2. Apteka „Szadkowska” – stan z kwietnia 2009 r.
Źródło: J. Stulczewski

Fot. 3. Pogrzeb społecznika lekarza Joachima Kowalskiego w 1972 r.
Źródło: T. Olejnik, *Ochotnicza Straż Pożarna w Szadku 1896–1996*, 1996

Po II wojnie światowej w Rynku pod nr 3, utworzono Ośrodek Zdrowia (fot. 1), który później przeniesiono do budynku pod nr 5. W ośrodku pracowało 3 lekarzy, a wśród nich wspomniany dr Joachim Kowalski. Apteka, która wcześniej należała do mgr. Zenona Nowaka, została w 1956 r. upaństwowiona i przeszła pod Zarząd Aptek Województwa Łódzkiego²⁵.

W 1968 r. podjęto budowę nowego Ośrodka Zdrowia na ul. Piotrkowskiej, a w latach 1976–1980 wybudowano nowy obiekt apteczny (fot. 2) – obecnie jest to Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej.

Dużą stratą dla społeczności szadkowskiej była śmierć (24 sierpnia 1972 r.) zasłużonego dla miasta lekarza-społecznika Joachima Kowalskiego (fot. 3)²⁶.

Obecnie w Szadku funkcjonują dwie apteki: jedna pod nazwą „Szadkowska” (w sąsiedztwie ośrodka zdrowia), kierowana przez mgr. Dariusza Stolińskiego, jest placówką o pełnej czynności, tzn. prowadzi sprzedaż leków gotowych, recepturowych, jak i narkotycznych (do kwietnia 2004 r. zarządzana przez firmę Cefarm), i druga uruchomiona w grudniu 1999 r.²⁷ przy ul. Piotrkowskiej 1, której właścicielem jest mgr Radosław Białek. Pod koniec XX w. miejscowy ośrodek zdrowia zatrudniał na stałe 20 osób, w tym 5 lekarzy (2 dentystów) i 6 pielęgniarek, natomiast liczba udzielanych porad sięgała 25 tys. rocznie. Łącznie w ochronie zdrowia i opiece społecznej było zatrudnionych 26 osób²⁸. W mieście funkcjonuje również kilka prywatnych gabinetów lekarskich (m. in. gabinet lekarsko-stomatologiczny państwa Wagnerów). Już te kilka liczb świadczy o ogromnych zmianach, jakie zaszły w szadkowskiej ochronie zdrowia w ostatnim stuleciu.

Autor pragnie podziękować Panu mgr. farm. Dariuszowi Stolińskiemu za udostępnienie informacji oraz dokumentów związanych z historią apteki „Szadkowska”.

Bibliografia

Chadrysiak B., *Państwowe Liceum Ogólnokształcące w Zduńskiej Woli (1921–1971)*, Zduńska Wola 1971.

Chmiel S., *Z problemów opieki zdrowotnej w Sieradzkim w XIX i XX wieku*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, Łódź 1977.

²⁵ Marszał T. (red.), *Leksykon sołectw gminy Szadek*, Łódź–Szadek 2004.

²⁶ W kruchcie kościoła parafialnego Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba Apostoła znajduje się tablica epitafijna poświęcona jego pamięci.

²⁷ Informacje o powstaniu apteki podał jej pracownik.

²⁸ T. Marszał, *Szadek...*, s. 90.

- Graeve S., *Przewodnik po Guberni Kaliskiej*, Warszawa 1912.
- Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa; Annuaire de la Pologne (y Compris la V.L. de Dantzig)*, Warszawa 1926/27, 1928, 1929, 1930.
- Księga pamiątkowa Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Szadku 1929 r.*
- Lista lekarzy i aptekarzy w Królestwie Polskim oraz chirurgów, felczerów i akuserek na rok 1839.*
- Marszał T. (red.), *Leksykon sołectw gminy Szadek*, Łódź–Szadek 2004.
- Marszał T., *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995.
- „Ogniwo” 1904, nr 34.
- Olejnik T., *Ochotnicza Straż Pożarna w Szadku 1896–1996*, Sieradz 1996.
- Olesiński R., Merkel W., *Urzędowy spis lekarzy uprawnionych do wykonywania praktyki lekarskiej oraz aptek w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1924/1925.
- Parczewski A. J., *Monografia Szadku*, Warszawa 1870.
- „Rocznik Lekarski Rzeczypospolitej Polskiej” 1938, R. 3.
- Rulka K., *Jan Stanisław Żak*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8.
- Sowa P., *Doktor Ignacy Lipiński*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1995, nr 3.
- Tomaszewicz A., *Uczniowie bronią Polski w roku 1920 – pamiątnik Janusza Latosińskiego*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1988, nr 4.
- Ułamek z podróży malowniczej po Wielkiej – Polsce. (Wyjątek z listy). Szadek*, „Przyjaciel Ludu” (Leszno) 1838, nr 48.
- Urzędowy spis lekarzy uprawnionych do wykonywania praktyki lekarskiej, lekarzy-dentystów, dyplomowanych farmaceutów oraz aptek w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1931.
- Urzędowy spis: lekarzy, lekarzy-dentystów, farmaceutów, felczerów, pielęgniarek, położnych, uprawnionych i samodzielnych techników dentystycznych oraz wykazy: aptek, szpitali, ubezpieczalni społecznych, ośrodków zdrowia, przychodni samodzielnych oraz centrali i filii Państwowej Szkoły Higieny, cz. III: Farmaceuci, cz. IV: Felczerzy, cz. VI: Położne, cz. VIII: Apteki*, Warszawa 1939.
- Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Łodzi, Oddział w Sieradzu, Akta szpitala w Szadku 1851–1869, sygn. 223/1; notariusz Władysław Tymieniecki w Sieradzu, sygn. 44/82.
- Wykaz personelu fachowego [dla Apteki w Szadku]*, Szadek 1923.
- „Ziemia Sieradzka” 1921, nr 47.